

Viktor Rudiš o sídlišti Lesná

Sídlo nebude nikdy ukončené a to je také vlastnost dobře fungujících měst.

BOHUSLAV FUCHS (1969)

Lesná slavila padesát let od nastěhování prvních obyvatel. 60. léta, na která se vzpomíná na jako „zlatá šedesátá“, kdy Lesná vznikala, byla dobou naplněnou optimismem a vírou v lepší budoucnost. Lidé, kteří se na jejím vzniku podíleli, cítili odpovědnost a zájem o co nejlepší výsledek. Stavbu i přípravu projektu provázely příznivé okolnosti, které její podobu rozhodujícím způsobem ovlivnily. V počátečních letech programu hromadné bytové výstavby ještě neplatily později přísnější ekonomická pravidla a regulace a dávaly architektům volnější ruce pro jejich představy a záměry. Museli respektovat základní typový podklad pro bytové domy, přirozeně stavěné panelovou technologií, ale mohli rozhodovat zcela podle svých představ po celé škále staveb pro veřejné účely, tedy objekty pro obchod, služby a kulturu. Mohli ovlivnit i celkovou základní urbanistickou podobu, která se stala pro Lesnou určující hodnotou.

Z autorského kolektivu architektů Zounek, Rudiš a Dufek bych rád vyzvedl úlohu Františka Zounka, vedoucího projektanta, zkušeného bytovkáře, který ovlivnil podobu základního opakovaného bytového domu a také prosadil a navrhl dvě skupiny čtyřpodlažních objektů stavěné tradiční cihlovou technologií, které Lesnou doplnily menším měřítkem. Tyto domy nabízejí dodnes mimořádně kvalitní bytový standard a byly později mnohokrát opakované. Lesná vzhledem k podmínkám, které provázely její návrh a realizaci, není typickým příkladem sídlištních staveb, které se v pozdějších letech hromadně realizovaly. Je příkladem myšlenky bydlení v zeleni, kterou přinesla avantgarda začátku 20. století a která poznamenala zejména bytové soubory realizované ve skandinávských zemích a která i nás inspirovala.

Po revoluci v nových společenských a ekonomických podmínkách se Lesná stejně jako i jiná sídliště začala výrazně proměňovat. Bytové domy se změnily přístavením loggií a jejich technicistní architektura zmizela. Objekty veřejného vybavení nahradily další komerční bytové domy. Ztratily se prostory záměrně koncipované jako intimní atriová veřejná místa, kontrastní k volné prostorové skladbě celku. Lesná se bude bezpochyby vyvíjet i v budoucnosti. Považuji za správné, že nebyla přes značný tlak v tomto směru prohlášena za chráněnou kulturní památku. Její zakonzervování v podobě, která od původního stavu už je odlišná, by nemělo žádný význam.

Pro budoucnost bude pravděpodobně rozhodující, zda si i přes omezený standard bytů zachová charakter bydlení pro obyvatele zařaditelné do střední sociální třídy. Cílem dalšího doplňování a intervencí budou pravděpodobně nová zařízení pro služby a volný čas, která chybějí.

První pokus v tomto směru představuje nový architektonicky efektní objekt pro obchod, realizovaný na jižním okraji sídliště. Je pravděpodobné, že další budou následovat. Základní hodnotu Lesné — tiché bydlení v zeleni se sluncem a bezpečnými cestami — nemusí při citlivém řešení narušit.

Viktor Rudiš, listopad 2019

Brněnské sídliště Lesná je nesporně významným počinem československého urbanismu a architektury 60. let 20. století, což dokládá zejména četnost publikací již v průběhu výstavby. Velký zájem na propagaci měl i samotný brněnský Stavoprojekt, který v roce 1967 vydal publikaci *Lesná — nová obytná čtvrť města Brna: Projekt* a v roce 1969 na ni navázalo pokračování *Lesná — nová obytná čtvrť města Brna: Realizace*.

Knihu bychom mohli zařadit do populárně naučné literatury. Klade si za cíl změnit pohled široké společnosti na architekturu druhé poloviny 20. století, a to včetně urbanismu, který v řadě míst znehodnotil malebnost a výraz našich měst a ovlivnil životy několika generací. Je potřeba vysvětlit, jaké důvody k tomu vedly. Pro zachycení reality doby jsou v některých pasážích přejímány názory protagonistů tehdejší politicky angažované odborné reprezentace. Texty použité v této knize vycházejí z vlastní dizertační práce autora *Lesná v kontextu času* zpracovávané na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně v letech 2011 až 2016.

Kořeny hromadné typové výstavby můžeme hledat již ve starověku. Kde bylo zapotřebí levně a hlavně v krátké době vystavět větší počet obytných domů, tam vznikaly typizované stavby. Využívalo se jich, když hrozilo narušení rovnováhy společenského zřízení nebo pokud živelné pohromy připravily velké množství lidí o přístřeší. Urbanizace měst po druhé světové válce v Československu je bezesporu spojena s fenoménem socialistického stavebnictví v oblasti bydlení — sídlištěm. Vývoj poválečného stavebnictví spojený zejména se vznikem státních projektových ústavů po roce 1948 jde ruku v ruce s politickým směřováním obnovené republiky a se snahou o zprůmyslnění stavebnictví včetně naplnění avantgardní myšlenky o hromadném bydlení zavedením typizace a standardizace do výstavby nových sídlišť. Snaha o urychlení výstavby bytů vedla k postupné prefabrikaci a typizaci, která se stala nedílnou součástí budoucí hromadné výstavby. Nesporný vliv na jejich podobu a uspořádání měla především nově státem definovaná socialistická bytová politika.

Přestože lze sídlištěm nazývat i poválečné obytné soubory stavěné tradičním zděným způsobem, zůstává tento pojem pro velkou část

populace spojený výhradně s panelovou technologií. Tato panelová sídliště velmi výrazně ovlivnila podobu československých měst a nesmazatelně se vepsala do jejich panoramatických pohledů. Mnohdy před jejich výstavbou muselo ustoupit i původní osídlení, které tak zcela zaniklo.

V 60. letech vznikají v Československu sídliště, u nichž se architekti zaměřují především na kvalitu obytného prostředí. Těto kvality se také dostalo téměř 20 tisícům obyvatel Brna, kterým se naskytl možnost bydlet na prvním velkém brněnském sídlišti „Za Tišnovkou“, později známém jako Lesná. Sídliště vznikalo na jižních svazích severně od Brna v letech 1962–1970 podle projektu kolektivu architektů Františka Zounka, Viktora Rudiše, Miroslava Dufka a Ladislava Voláka. Vybraná lokalita v návaznosti na lesnatou brněnskou krajinu předurčila nadčasové urbanistické řešení sídliště s bezkonfliktním řešením automobilové dopravy po jeho obvodu a se zklidněnými komunikacemi v jeho středu. Právě středem se táhne přírodní útvar Čertova rokle, který tvoří rekreační zónu pro obyvatele sídliště. Tento experiment vzorového obytného souboru v takové velikosti nezůstával bez odezvy. Architekt Bohuslav Fuchs jej v 60. letech například přirovnával k verneovskému ocelovému městu. Tedy v době, kdy v Brně ještě neexistovala další a mnohem větší panelová sídliště.

Přestože se jednalo o typovou bytovou výstavbu z prefabrikovaných dílců, architekti v tomto případě netoužili skrýt její technicistní výraz. Plně jej propasali i do samotného urbanistického uspořádání dlouhých bloků, které přispělo k naplnění vize zahradního města. Zatímco u bytových domů museli architekti sáhnout po aktuálně používaném typu, u objektů veřejného občanského vybavení (dříve občanské vybavenosti) se mohla naplno projevit jejich autorská invence. Celému sídlišti se tak podařilo vtisknout kultivovaný architektonický výraz vytvářející hodnotný obytný soubor. Navíc doplněný venkovními výtvarnými díly významných československých umělců. Tento doposud nebývalý harmonický vztah celku a detailu uplatněný při návrhu sídliště Lesná přinesl architektům Františku Zounkovi a Viktoru Rudišovi v roce 1967 také celonárodní uznání v podobě Státní ceny Klementa Gottwalda. Bohužel o další podobná avantgardní sídliště umístěná v zeleni nebyl již ze strany tehdejšího státu v následujících letech zájem. Realizace Lesné se tak stala nejenom premiérou, ale také derniérou zároveň.

Výjimečnost brněnského obytného souboru lze pochopit až po poznání nezbytných souvislostí, ať už stavebně-technických, sociálně-sociologických či politicko-ekonomických. Kniha předkládá shrnutí historického a stavebního vývoje sídliště ve všech souvislostech od návrhu až po současnost a nabízí tak jeho komplexní přehled.

Stavebnictví v Československu po druhé světové válce

- 1.1 Heslo dne: zprůmyslnění stavebnictví
- 1.2 Státní projektové ústavy
- 1.3 Státní bytová politika

1

Stavebnictví v Československu po druhé světové válce

Území Československa bylo druhou světovou válkou ze všech zasažených evropských států postiženo nejméně. Pouze v samotném závěru války proběhly především na Ostravsku frontové boje, a to tak rychle, že destrukce nenabýly srovnatelných rozsahů, jako tomu bylo například v sousedním Polsku. Obnovené Československo bylo ale světovou válkou poznamenáno jinak. Kromě toho, že přišlo o území Podkarpatské Rusi, kterou si přisvojil Sovětský svaz, se podstatně změnilo národnostní složení jeho obyvatel. Přestože nelze opomenout nacisty vyvražděné československé Židy, zanikla násilným poválečným odsunem historicky důležitá národnostní menšina tvořená sudetskými Němci. Vyhnáním domácích Němců však nezmizelo jen tradiční obyvatelstvo pohraničí, ale i kultura podstatné části republiky. Hojně propagované osídlování pohraničí v pozdějších letech ale nepřineslo velké zlepšení. Noví obyvatelé neměli k získanému majetku a území vztah, který byl českými Němci budován po staletí.

9

POKORNÝ, Jaroslav. Dvě otázky organizace architektů. *Architekt SIA*. 1950, s. 1–2.

10

Ibidem.

11

Ivan Ruller, 21. 11. 2015, při rozhovoru s autorem.

Myšlenka organizace architektonické práce do pracovních kolektivů sahá již do období první republiky, kdy se z důvodu neutěšených hospodářských poměrů sdružovalo několik, zejména pražských, architektů. Teprve na Sjezdu národní kultury v dubnu 1948 architekti formulovali manifestačním způsobem rozhodnutí organizovat svou práci vyšší socialistickou formou v kolektivních národních architektonických ateliérech, později osamostatněných do formy národního podniku. Jejich základem se měl stát Stavoprojekt, budovaný jako jeden ze závodů ČSSZ, n. p. tak, aby na vhodném stupni vývoji mohl být osamostatněn. Stavoprojekt se měl stát místem, kde bude soustředěna veškerá architektonická a projekční činnost. Později ale na základě požadavků některých sektorů vznikala další projekční střediska, jako například Energoprojekt, Kovoprojekt, Hutní projekt atd. ⁹

Mnozí architekti byli však stále organizováni v Inženýrské komoře, ustavené na základě zákona a chránící soukromé podnikání, přestože autorizace architekta v socialistickém sektoru již neměla žádný praktický význam. ¹⁰ I tyto architekti dříve nebo později byli nuceně zařazeni mezi pracovníky Stavoprojektu. ¹¹

SCHŮZE ARCHITEKTŮ [6]

Dobová karikaturní kresba z oborového časopisu *Architektura ČSR*.